Σολωμικός Μπάιρον και "Ύμνος εις την Ελευθερίαν" στην ποίηση του Κυρ. Χαραλαμπίδη: από τον Ιστορικό στον Ποιητικό χρόνο

Μαρία Αμοιρίδου, Λουΐζα Χριστοδουλίδου

Περίληψη

Θέμα της εισήγησής μου είναι η παρουσίαση των υπαινικτικών διακειμενικών σχέσεων της ποίησης του Κυριάκου Χαραλαμπίδη με τον σολωμικό Μπάιρον και τον σολωμικό "Ύμνον εις την Ελευθερίαν" σε επιλεγμένα ποιήματα του Κυριάκου Χαραλαμπίδη από τις συλλογές του *Μεθιστορία, Στη γλώσσα της υφαντικής* και *Κυδώνιον Μήλον*. Για τη μελέτη αυτή χρησιμοποιώ τις μεταδιακειμενικές κατηγορίες του Γάλλου κριτικού και θεωρητικού της λογοτεχνίας Gérard Genette, όπως περιγράφονται στο έργο του *Παλίμψηστα: Η λογοτεχνία δευτέρου βαθμού.* Συγκεκριμένα με απασχολεί, από τον τύπο της ζενετικής διακειμενικότητας, η ελάχιστα έκδηλη και ελάχιστα κυριολεκτική μορφή του υπαινιγμού ως λεκτικού αποσπάσματος. Εφαρμόζοντας, περαιτέρω, την κατηγοριοποίηση του Γερμανού διακειμενιστή Heinrich Plett, μελετώ τους μετασχηματισμούς που υφίσταται ένα σολωμικό λεκτικό απόσπασμα κατά τη μεταφορά του από τα σολωμικά ποιήματα - πηγές (υποκείμενα) στα χαραλαμπίδεια ποιήματα (υπερκείμενα). Ερμηνεύοντας τις εν λόγω μεταβολές, καταλήγω σε συμπεράσματα σχετικά με τη λειτουργία των σολωμικών διακειμένων στη μοντέρνα ποίηση του Κυριάκου Χαραλαμπίδη: α) τη μεταποίηση των κυπριακών και άλλων ιστορικών δεδομένων σε ποιητικό μύθο με συγκεκριμένη στόχευση και β) την ανάδειξη της διαχρονίας της ελληνικής γλώσσας με έμφαση στην περίοδο της επτανησιακής σχολής και με ηγεμονική φυσιογνωμία τον Δ. Σολωμό.

Abstract

The subject of my work is the presentation of the suggestive intertextual relations of Kyriakos Charalambidis's poetry with two poems of Dionisios Solomos, “On the death of Lord Byron” and the “Hymn to Freedom” in selected poems of Kyriakos Charalambidis from the collections *Methistoria*, *In the language of the weaver* and *Quince Apple*. For this study, I use the metatextual categories of the French literary critic and theorist Gérard Genette, as described in his work *Palimpsest: Second Grade Literature*. Specifically, I am concerned, from the type of genetic intertextuality, with the minimally explicit and minimally literal form of the allusion as a verbal passage. Applying, further, the categorization of the German intertextualist Heinrich Plett, I study the transformations that a verbal passage of D. Solomos’s poems undergoes during its transfer from the source poems (subjects) of Solomos to the aim poems (supertexts) of Charalampidis. Interpreting the changes in question, I reach conclusions about the function of intertextuallity in the modern poetry of Kyriakos Charalambidis: a) the transformation of Cypriot and other historical data into a poetic myth with a specific aim and b) the highlighting of the timelessness of the Greek language with emphasis on the period of the Heptanesian school and with a hegemonic physiognomy, that of D. Solomos.

Εισαγωγή

Ερευνώντας τα τελευταία χρόνια τη διακειμενική σχέση της ποίησης του Κυριάκου Χαραλαμπίδη με τη σολωμική ποίηση, με αφετηρία το δομιστικό μοντέλο μεταδιακειμενικότητας του Gérard Genette, διαπιστώσαμε ότι πρόκειται για μια σχέση κεκαλυμμένη, υπόρρητη και υπαινικτική (Αμοιρίδου

2020α & 2020β). Για την περιγραφή της υιοθετήσαμε ήδη την έννοια του ζενετικού υπαινιγμού[1], που αφορά σε μεμονωμένες λέξεις ή φράσεις της χαραλαμπίδειας ποίησης με ιδιαίτερη χρήση και χρώμα και με έντονο σολωμικό φορτίο. Υπενθυμίζουμε ότι ο υπαινιγμός είναι κατά τον Genette ένα ανομολόγητο και μη κυριολεκτικό δάνειο. Πρόκειται για ένα εκφώνημα που, όπως το διακειμενικό "ίχνος", κατά τον Ριφατέρ, "είναι περισσότερο της τάξεως του περιορισμένου ρητορικού σχήματος (της λεπτομέρειας) παρά του έργου στην προοπτική της συνολικής δομής του" (Genette 2018, 29). Οι υπαινιγμοί της σολωμικής ποίησης που ανιχνεύσαμε στις ποιητικές συλλογές του Κ. Χαραλαμπίδη είναι συνήθως πολύ μικρές φράσεις ή μεμονωμένες λέξεις των σολωμικών κειμένων-πηγών (υπο-κειμένων) που μεταφέρθηκαν στα ποιήματα του Χαραλαμπίδη (υπερ-κείμενα) όχι αυτούσιες αλλά, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, με αλλαγές σε επίπεδο γραμματικής ή σύνταξης.

Με το φάσμα αυτών των μεταβολών δεν ασχολείται ο Ζενέτ. Καταφεύγουμε λοιπόν στην κατηγοριοποίηση του Γερμανού διακειμενιστή Heinrich Plett, ο οποίος δανείζεται από την κλασική Ρητορική τη γνωστή τετράδα των μετασχηματισμών: προσθήκη, αφαίρεση, αντικατάσταση, αποσιώπηση, προσθέτοντας, ως πέμπτη, την επανάληψη (Broich, U. / Pfister, M. 1985, 82). Ο Plett κάνει λόγο για μια ποιητική γλώσσα των διακειμένων ανάλογη της ποιητικής γλώσσας των κειμένων, στα πλαίσια της οποίας θα αναζητήσουμε σημασιολογικές ισοτοπίες· θα αναλύσουμε, δηλαδή, τα νέα σημασιολογικά επίπεδα που αναπτύσσονται στα ποιήματα – υπερ-κείμενα του Χαραλαμπίδη, κατά τον εντοπισμό σε αυτά λεκτικών αποσπασμάτων από σολωμικά ποιήματα – υπο-κείμενα.
Προκειμένου να αποτιμήσουμε τον ρόλο της ποιητικής γλώσσας των σολωμικών διακειμένων στα επιλεγμένα ποιήματα του Χαραλαμπίδη, θα αντιπαραβάλουμε την ιστορία των πρωταγωνιστών ηρώων τους με τον ποιητικό μύθο που πλέκει γύρω από το πρόσωπό τους ο σύγχρονος ποιητής.

Εφαρμογή θεωρίας

Έχοντας υπόψη τα παραπάνω, μελετούμε τη λειτουργία των σολωμικών υπαινιγμών στο ποίημα "Οι Αγγελιαφόροι" της ποιητικής συλλογής *Μεθιστορία* (Χαραλαμπίδης 1995, 101). Ακολουθεί το ποίημα:

Οι αγγελιαφόροι

Να είμαστε προσεκτικοί· εντάξει.
Να μη διαταράξουμε την τάξη,
μη σπάσουνε τα κρύσταλλα, να μη χυθούν
αίματα των μαρτύρων, τα κρασιά.

Στοχάσου, τηλεθεατή, τα λόγια τούτα·
μήπως αυτοί, που τον προσανατολισμό τους
λέμε πως έχασαν, στ' αλήθεια τόνε βρήκαν !

Καθώς εμείς οι άλλοι πελεκάμε
της Αμνησίας το άγαλμα
αιφνίδια μας ξυπνά τ' απρόβλεπτο όνειρο
και κάτι αναταράζει τους ιστούς μας.

1 Βλ. Genette (2018, 28) για τον ορισμό του υπαινιγμού. Πρόκειται για «το υπόδηλο και ενίοτε εντελώς υποθετικό καθεστώς διακειμένου, της τάξεως του περιορισμένου ρητορικού σχήματος», που μπορεί να είναι μια φράση ή μια λέξη του υπο-κειμένου, δηλαδή του σολωμικού κειμένου, στο οποίο αναφέρεται ο Χαραλαμπίδης.

Σιγά σιγά θα μάθουμε τα μάγουλα
να προσκυνάμε πάνω στο μετάξι τους
και τα λουλούδια πριν απ' τον καπνό τους
να τα μυρίσουμε — η μέρα ευωδιάζει.

Αν θες την άποψή μου —κι ήρθε η Άνοιξη—
μην πας από τα κει, έχει βράχια, λόχμες,
νεκρούς γεμάτους κόκαλα ιερά.

Σ' ένα μποστάνι βρέχει ο ουρανός
χρυσοβελόνες — ξεφυτρώνουν δράκοι
σημαιοστόλιστοι και ξάρτια πλοίων.

Σαν αγγελιαφόροι από καιρό
το τέλος πια του κύκλου των αιμάτων
κηρύξετε. Ο χρόνος ωριμάζει.

Και το βουνό που κρίνει από τον ήχο
της έτοιμης για το μαρτύριο πράξης
θα ΄ρθει σαν χελιδόνι κι όστρακο π' ανοίγει
τη γλύκα της ψυχής στα θεία δώρα.

Μάρτης 1990

Όπως δηλώνει ο Κυριάκος Χαραλαμπίδης παρακειμενικά, στις σημειώσεις της ποιητικής Συλλογή του (Χαραλαμπίδης 1995, 157), το ποίημα γράφτηκε για τους Κύπριους μαθητές που διαδήλωσαν το Μάρτιο του 1990 στο οδόφραγμα του Λήδρα Πάλας στη Λευκωσία. Εκεί "ο μαθητής Πέτρος Παπαλεοντίου σκαρφάλωσε στα τείχη για να κατεβάσει από τον ιστό την κατοχική σημαία. Οι Τούρκοι τον συνέλαβαν και τον φυλάκισαν".

Σύμφωνα με το άρθρο του κύπριου Ιστορικού και καθηγητή Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Λευκωσίας, Πέτρου Παπαπολυβίου (Παπαπολυβίου, 2020), πέρα από τον Παπαλεοντίου συνελήφθησαν από τους Τούρκους άλλοι τέσσερεις νέοι:
"[…] Οι συλλήψεις και η αιχμαλωσία των πέντε νέων οδήγησαν στις μαζικότερες νεανικές κινητοποιήσεις στην ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας, διάρκειας αρκετών εβδομάδων, με κέντρο το οδόφραγμα του Λήδρα Πάλας, που έκλεισε για πολλές μέρες. Όσοι έζησαν τις κινητοποιήσεις, στην Κύπρο ή στο εξωτερικό (έγιναν μεγάλες αντικατοχικές διαδηλώσεις στο Λονδίνο, τη Νέα Υόρκη κ.α.), δεν θα λησμονήσουν ποτέ τις μοναδικές στιγμές ανάτασης στην εκδήλωση του πόθου των νέων για Ελευθερία. Εκατοντάδες μαθητές και φοιτητές των κολλεγίων και της Παιδαγωγικής Ακαδημίας ξενυχτούσαν στο πεζοδρόμιο, έκαναν το "Σπίτι της Καρπασίας" συμβολικό κέντρο του αγώνα τους, βίωσαν πρωτόγνωρες μέρες και νύκτες ταράζοντας την παραδοσιακή κυπριακή αταραξία, με τύπωμα φυλλαδίων, συνθήματα στους τοίχους, αυτοσχέδιες συναυλίες. Έβγαλαν την Κύπρο στους δρόμους: το κεντρικό συλλαλητήριο διαμαρτυρίας στην Πλατεία Ελευθερίας στις 16 Μαρτίου 1990 ήταν ένα από τα πολυπληθέστερα μετά το 1974. […]".

Ο Κυριάκος Χαραλαμπίδης αξιοποιεί τον πόθο των κυπρίων νέων για Ελευθερία και γράφει το ποίημα απευθυνόμενος στους αναγνώστες και τηλεθεατές των γεγονότων. Ιδιαίτερα απασχολούν τον ποιητή οι συμπολίτες μας που πάσχουν από "Αμνησία" και θεωρούν ότι οι επαναστάτες νέοι διατάραξαν την τάξη και έχασαν τον προσανατολισμό τους, αποτολμώντας τον παραπάνω αγώνα. Οι τρεις τελευταίες στροφές του ποιήματος ξεφεύγουν από τον ιστορικό χρόνο και περιγράφουν σκηνές ενός παραδείσιου, μυθικού, ηρωικού χώρου που θα διαδραματιστούν σε έναν ιδανικό, ώριμο –κατά τον

ποιητή- χρόνο, και όπου οι Άγγελοι, πλέον, νεαροί αγωνιστές θα φέρουν στον κόσμο την αγγελία του τέλους των μαρτυρίων για την Κύπρο.

Ιδιαίτερα μας απασχολεί η 1η και η 5η στροφή του ποιήματος:
Στην 1η στροφή διαβάζουμε:
[…]
μη σπάσουνε τα κρύσταλλα, να μη χυθούν
αίματα των μαρτύρων, τα κρασιά.

Ήδη ο ποιητής μας προετοιμάζει, με αναγωγή στον σολωμικό ύμνο, ότι πρόκειται για ζήτημα ιερό, ζήτημα Πατρίδας και Θρησκείας (Πολίτης 2012, 95) :
όλο ***το αίμα*** *οπού χυθεί*
για θρησκεία και για πατρίδα
όμοιαν έχει την τιμή.

Είναι εμφανείς οι μετασχηματισμοί που έχουν επισυμβεί στο υπερκείμενο: αφαίρεση των υπόλοιπων λέξεων του πρώτου σολωμικού στίχου, της στροφής 147, εκτός από τις λέξεις "χυθούν" και "αίματα". Γι' αυτές τις τελευταίες απαιτήθηκε αντιστροφή της θέσης τους και αντικατάσταση των πληθυντικών καταλήξεών τους με καταλήξεις ενικού αριθμού που ταιριάζουν στο σύγχρονο ποίημα. Σημασιολογικά φορτίζονται οι χαραλαμπίδιοι στίχοι για τα "αίματα των μαρτύρων" με τη σολωμική διάσταση του μαρτυρίου, που εμπεριέχει τη θυσία για "θρησκεία και για πατρίδα".

Στην 5η στροφή του χαραλαμπίδειου ποιήματος διαβάζουμε:

Αν θες την άποψή μου —κι ήρθε η Άνοιξη—
μην πας από τα κει, έχει βράχια, λόχμες,
<u>νεκρούς</u> γεμάτους κόκαλα ιερά.

Θεωρούμε ότι η στροφή αυτή μπορεί να λειτουργήσει μεταβατικά, για το πέρασμα του αναγνώστη από τον ιστορικό στον μυθικό χρόνο. Ο προϊδεασμός του αναγνώστη για αυτήν την μετάβαση επιτυγχάνεται με τη διακειμενική ανάγνωση του τελευταίου στίχου. Οι λέξεις "*κόκαλα ιερά*" συνιστούν ένα λεκτικό απόσπασμα που μας υπενθυμίζει και πάλι τον εθνικό μας ύμνο. Πιο συγκεκριμένα τη 2η στροφή (Πολίτης 2012, 71):
Απ' τα κόκαλα βγαλμένη
<u>των Ελλήνων</u> τα ιερά,
και σαν πρώτα ανδρειωμένη,
χαίρε, ω χαίρε, Ελευθεριά!

Ο Χαραλαμπίδης επέλεξε να συνταιριάξει λέξεις των δύο πρώτων σολωμικών στίχων, αφού προέβη – κατά τον H. Plett- σε αφαίρεση των υπόλοιπων σολωμικών λέξεων, και σε προσθήκη δικών του λέξεων (*νεκρούς γεμάτους*…). Μπορούμε να θεωρήσουμε ακόμη ότι έκανε αντικατάσταση της σολωμικής λέξης *των Ελλήνων* με τη δική του λέξη *νεκρούς.* Έτσι προέκυψε στο μοντέρνο ποίημα ο στίχος "*<u>νεκρούς</u> γεμάτους κόκαλα ιερά.".* Η σημασιολογική ισοτοπία που δημιουργείται, κατ' αυτόν τον τρόπο, στο χαραλαμπίδειο υπερκείμενο είναι η ακόλουθη: όποιος θέλει να βιώσει το "*απρόβλεπτο όνειρο*" της εθνικής/σολωμικής Ελευθερίας στην Κύπρο, την "*Άνοιξη*" μιας νέας εποχής για τη χώρα, πρέπει να επιλέξει τον δρόμο του μαρτυρίου και της θυσίας, που είναι γεμάτος "*βράχια, λόχμες*" και ιερά κόκαλα νεκρών Ελληνοκυπρίων. Εξάλλου, ο ίδιος ο Χαραλαμπίδης ομολογεί μετακειμενικά στο δοκίμιό του "Το σημείο και ο κραδασμός": στην Κύπρο, όπου γεννήθηκε ο "λόγος" και η "ιστορία", έχω συχνά την αίσθηση ότι "οι ποταμοί αιμάτων, τα δεινά, οι καταστροφές, οι κοσμοϊστορικές αναστατώσεις έγιναν ή γίνονται για να περάσουν τελικά σε ένα ποίημα" (Χαραλαμπίδης 2009α, 146).

Συνεχίζουμε με ανάλογη μελέτη για το ποίημα "Ι. Γ. Κύπριος" από την ποιητική συλλογή *Στη γλώσσα της Υφαντικής* (Χαραλαμπίδης 2013, 56 & 2019, 703). Ακολουθεί το ποίημα:

Ι. Γ. Κύπριος

Προσθαφαιρώντας θάνατο τρεις κόρες,
Παγώνα και Πεζούνα κι Αγγελέττα,
με φρίκη του κυρού τους όταν είδαν
την καρατόμηση, πλησίον της κεφαλής
περιδεούς Γοργούς, γοργά εξορμάνε
κατά Μοριά μεριά στο τρεχαντήρι
του καπετάν Ιωάννη του Κυπρίου.

Πολέμησε στην Κόρινθο τον Δράμαλη
κι εισέπραξε πληγή, ζερβί ποδάρι.
Από Κολοκοτρώνη ως Καραΐσκο
εν Πειραιεί τρανή λαβωματιά.
Σάμος, Πέτρα και Σύρος κι Ερισσός
Τροπολιτσά και Ναύπλιο και Μεσολόγγι
τις ανισοσκελείς του γνώρισαν πληγές.
Στο Άργος αξιώθηκε να λαβωθεί
στην κεφαλή. Και σε στεριά και θάλασσα
στο πλοίο "Μιλτιάδης", στο πλοίο "Ποσειδών"
αιχμαλωτίστηκε βαριά κι από τα χέρια του
έτρεχε το τιμόνι.
Με χαρτιά
το μαρτυρούν ο Θοδωρής ο Γρίβας,
οι Μαυρομιχαλέοι κι από κοντά
ο κύριος Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος.
2009

Στο ποίημα παρακολουθούμε πώς ο Χαραλαμπίδης εξυφαίνει έναν πρωτότυπο ποιητικό μύθο γύρω από τον ήρωα καπετάν Ιωάννη Γ. Κύπριο, αντλώντας ιστορικά στοιχεία από τον σύγχρονό του κύπριο ιστορικό, φιλόλογο και δημοσιογράφο Γιάννη Σπανό και τον προγενέστερό του κύπριο δικηγόρο και συγγραφέα Γεώργιο Ι. Κηπιάδη- όπως ο ίδιος ο ποιητής δηλώνει παρακειμενικά, στις σημειώσεις της Συλλογής (Χαραλαμπίδης 2013, 107 & 2019α, 875). Προκειμένου να εκφράσει την ποιητική αλήθεια του ο Χαραλαμπίδης αναπλάθει τα ιστορικά δεδομένα, υποτάσσοντας την Ιστορία στην Ποίηση[2]. Μετατρέπει τον ιστορικό χρόνο σε άχρονο ποιητικό και συνδέει γραμμικά τη μοίρα του Ιωάννη Γ. Κύπριου με αυτήν του Κύπριου Δημογέροντα Γιαννάκη Αντωνόπουλου.

Για τον Γιαννάκη Αντωνόπουλο ο Γεώργιος Ι. Κηπιάδης αναφέρει ότι οι Τούρκοι συνέλαβαν και τις τρεις κόρες του, που λέγονταν Παγώνα, Πεζούνα και Αγγελέττα, τις οποίες και φυλάκισαν σε χωριστά κελιά, "*πειρώμενοι ὁτέ μέν δι' ὑποσχέσεων, ὁτέ δέ δι' ἀπειλῶν νά τάς πείσωσι νά ἐξομώσωσιν, ἀλλ' αὗται καρτερικῶς ὑπέστησαν πᾶσαν δοκιμασίαν κραταιούμεναι ἐν τῇ πίστει τῶν πατέρων των...*" (Κηπιάδης 1888, 17). Τις τρεις κόρες του Αντωνόπουλου επισκεπτόταν στη φυλακή κι ενθάρρυνε ο χρυσοχόος Ευαγγέλης Γρηγορίου, ευνοούμενος, κατά τον Κηπιάδη, του Τούρκου διοικητή της

2 Βλ. Χαραλαμπίδης, Ολισθηρός, Α, 297: «Κοντολογίς η Ιστορία είναι το υποζύγιο της Ποίησης ή έστω ένας δίαυλος απογείωσης. Όσοι με αποκαλούν ιστορικό ποιητή θα κρίνουν προφανώς από το περίγραμμα το οποίο χρησιμεύει ως τσόφλι. Η ουσία όλη κρύβεται στο μαλακό θαλασσινό που φωλιάζει εντός.».

Κύπρου αιμοβόρου Κιουτσούκ Μεχμέτ. Ο Γρηγορίου, *διά πολλῶν ἰσχυρῶν μέσων*, κατόρθωσε τελικά να πετύχει την απελευθέρωσή τους.

Ο Χαραλαμπίδης αξιοποιεί το μαρτύριο των τριών θυγατέρων του Αντωνόπουλου. Τις παρουσιάζει στο ποίημα να παρακολουθούν τη θανάτωση του πατέρα τους. Κατόπιν να εξορμούν στον Μοριά, ως δυναμικές αγωνίστριες που αναζητούν δικαίωση, για να σμίξουν με τον άλλο μεγάλο κύπριο ήρωα, τον Ιωάννη Γ. Κύπριο.

Ας παρακολουθήσουμε τι αναφέρουν για τον κύπριο εθελοντή του ελληνικού αγώνα οι ιστορικές πληροφορίες (Πολυγνώση, διαδικτυακά): "ήταν αγωνιστής στην ελληνική επανάσταση του 1821. Καταγόταν από τη Μελανδρύνα της επαρχίας Κερύνειας. Στην επαναστατημένη Ελλάδα πήγε από την αρχή του αγώνα και κατά το 1821 υπηρέτησε ως ναυτικός υπό τον καπετάν Αποστόλη. Από το 1822 μέχρι το 1824 υπηρέτησε υπό τις διαταγές του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, σύμφωνα προς πιστοποιητικό που είχε υπογράψει το 1835 ο Γενναίος Κολοκοτρώνης, γιος του "Γέρου του Μοριά". Υπό τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη πήρε μέρος σε μεγάλες και κρίσιμες μάχες όπως στην Κόρινθο, στην Τριπολιτσά και στα Δερβενάκια. Αργότερα υπηρέτησε υπό τις διαταγές του Γεωργίου Καραϊσκάκη στον Πειραιά και στο Φάληρο. Στο Φάληρο (όπου σκοτώθηκε ο Καραϊσκάκης), ο Ιωάννης Γ. Κύπριος τραυματίστηκε. Πήρε επίσης μέρος σε αρκετές άλλες πολεμικές επιχειρήσεις, στην ξηρά και στη θάλασσα, όπως οι πολιορκίες του Ναυπλίου και της Κορίνθου, οι ναυμαχίες της Ερεσσού, της Σάμου και των Πατρών κ.α. Επέδειξε ανδρεία κι έφθασε μέχρι τον βαθμό του υποχιλιάρχου. Τιμήθηκε, για τη συμβολή του στον αγώνα, με χαλκούν αριστείο και με αργυρούν παράσημο. Σε σχετικά πιστοποιητικά που του δόθηκαν, αναγράφεται ότι, ως αξιωματικός, "*ἔδειξε πάντοτε προθυμίαν καί γενναιότητα, καί τοῦτο εἰς δεινάς περιστάσεις, ὡς μαρτυρίαν καί ἔρωτα πατρίδος...".*

Για τον έρωτα πατρίδος αφιερώνει πολλούς στίχους ο Χαραλαμπίδης. Όπως το ποίημα που μελετούμε, υπάρχουν πλείστα ποιήματά του που πραγματεύονται το μαρτύριο και την εις ουρανούς ανάληψη Κυπρίων και Ελλήνων ηρώων όλων των εποχών – μάλιστα στη συλλογή *Δοκίμιν,* με τίτλο "Πατρίδος Έρως", βρίσκουμε ποίημα ανάλογου περιεχομένου (Χαραλαμπίδης 2000, 143).

Επιχειρώντας μία δεύτερη ανάγνωση στο ποίημα "Ι. Γ. Κύπριος", εντοπίζουμε λέξεις που ανήκουν σε έναν άλλο γλωσσικό κώδικα, διαφορετικής εποχής από αυτήν του σύγχρονου ποιήματος, που ο H. Plett χαρακτηρίζει ως διαχρονικές παρεμβολές (Broich, U. / Pfister, M. 1985, 85). Συγκεκριμένα οι λέξεις *ποδάρι, τρανή, λαβωματιά, κεφαλή* μας παραπέμπουν, συνδυασμένες, στον γλωσσικό κώδικα της επτανησιακής σχολής. Την πεποίθησή μας ότι από τους ποιητές της επτανησιακής σχολής ο Χαραλαμπίδης ξεχωρίζει και επικαλείται στην ποίησή του τη γλώσσα, το ύφος και τις ιδέες του Διονύσιου Σολωμού ενισχύουν αρκετές μετακειμενικές δηλώσεις του ποιητή σχετικά –τόσο στους τρεις τόμους των δοκιμίων του (Χαραλαμπίδης 2009^{α}, 2009β και 2019), όσο και σε πρόσφατες ομιλίες και συνεντεύξεις του-. Επίσης το εγχείρημά του να φτιάξει σολωμικό γλωσσάρι, προκειμένου να μεταφράσει δύο ιταλόγλωσσα ποιήματα του Σολωμού, και να αφιερώσει ένα δοκίμιό του σε αυτήν τη μεταφραστική του απόπειρα (Χαραλαμπίδης 2009^{α}, 229-241). Εξάλλου ο Σολωμός είναι ηγετική μορφή στην ελληνική ποίηση και για τον λόγο ότι θεωρείται εθνικός ποιητής και οικουμενικός συνάμα, μια ποιητική ιδιότητα που θαυμάζει ο Χαραλαμπίδης και που υιοθετεί και ο ίδιος σε όλο το εύρος της ποίησής του.

Για τη μελέτη της διακειμενικότητας στο ποίημά μας επικαλούμαστε την άποψη του Heinrich Plett ότι και μόνο η αλλαγή γλωσσικού κώδικα συνιστά γλωσσική παρεμβολή στο σύγχρονο κείμενο και παίρνει τη μορφή λεκτικού αποσπάσματος που λειτουργεί ως διακειμενικός δείκτης (Broich, U. / Pfister, M. 1985, 85). Κατόπιν, διερευνούμε σε ποιο ή ποια από τα σολωμικά ποιήματα – υποκείμενα απαντώνται ορισμένες από αυτές τις λεκτικές μονάδες - επιλέγουμε δειγματοληπτικά, για τις ανάγκες της παρούσας εισήγησης. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, τα εξής:

Η λέξη *ποδάρι* απαντάται σε πολλά σολωμικά ποιήματα. Θεωρούμε, ωστόσο, ότι στο σύγχρονο ποίημα του Χαραλαμπίδη η λέξη *ποδάρι* μπορεί να έχει διακειμενική συνάφεια με την αντίστοιχη που απαντάται στο σολωμικό λυρικό ποίημα "Εις τον θάνατον του Λόρδ Μπάιρον". Πιο συγκεκριμένα:
Στο ποίημα του Χαραλαμπίδη διαβάζουμε:

Πολέμησε στην Κόρινθο τον Δράμαλη
κι εισέπραξε πληγή, ζερβί ποδάρι.

Στον σολωμικό Μπάιρον εντοπίζουμε στη στροφή 97 (Πολίτης 2012, 118), όπου η Ελλάδα :

Έστεκε στο μισημένο
το ζυγό μ' αραθυμιά·
το ποδάρι είχε δεμένο,
αλλά ελεύθερη καρδιά.

Σύμφωνα με τη θεωρία του Plett στο σύγχρονο ποίημα εφαρμόστηκαν οι διακειμενικοί μετασχηματισμοί της μετάθεσης, της αφαίρεσης και της προσθήκης. Συγκεκριμένα από τον σολωμικό στίχο "*το ποδάρι είχε δεμένο"* μετατέθηκε συντακτικά η λέξη "*ποδάρι*" από την αρχική θέση του σολωμικού στίχου στην τελική του χαραλαμπίδειου "*κι εισέπραξε πληγή, ζερβί ποδάρι*". Κατόπιν, από τον σολωμικό στίχο αφαιρέθηκε το άρθρο, το ρήμα, η μετοχή "*το …. είχε δεμένο"* και προστέθηκαν στη θέση τους οι λέξεις του χαραλαμπίδειου στίχου "*κι εισέπραξε πληγή, ζερβί …".*
Σε σημασιολογικό επίπεδο η δεύτερη, μη γραμμική, διακειμενική ανάγνωση του μοντέρνου στίχου προσθέτει μια νέα διάσταση στην πρώτη, γραμμική, συγκειμενική ανάγνωση -για να θυμίσω παρενθετικά τη σχετική ορολογία του Riffatter για την παραγωγή της σημασίας (significance) από τη διακειμενική ανάγνωση, σε σχέση με την παραγωγή του νοήματος (meaning) από τη γραμμική ανάγνωση, αντίστοιχα. (Riffatter 1980, 626-627). Η διακειμενική ανάγνωση της λέξης *ποδάρι* ταυτίζει τον ήρωα Ιωάννη Γ. Κύπριο με την ίδια την Ελλάδα του σολωμικού στίχου. Το δικό της *ποδάρι*, πληγωμένο από τον ζυγό της σκλαβιάς, δεν της στερεί το ελεύθερο φρόνημα, που πλημμυρίζει την καρδιά της. Έτσι ο κύπριος ήρωα, πέρα από το πληγωμένο *ζερβί ποδάρι* του, σημάδι της υποδούλωσής του στον τουρκικό ζυγό, έχει καρδιά ελεύθερου ανθρώπου, υπόσχεση για τη συνέχιση του αγώνα του υπέρ της Ελευθερίας.

Πράγματι ο ήρωας συνεχίζει τον αγώνα του στο ποίημα του Χαραλαμπίδη και, όπως διαβάζουμε στους αμέσως επόμενους στίχους, λαμβάνει:
Από Κολοκοτρώνη ως Καραΐσκο
εν Πειραιεί τρανή λαβωματιά.

Είναι προφανής ο διακειμενικός συσχετισμός με το σολωμικό στίχο από τους Ελεύθερους Πολιορκημένους, σχεδίασμα Β΄, 3 (Πολίτης 2012, 219):
τέλος μακριά σέρνει λαλιά,
σαν το πεσούμεν' άστρο,
τρανή λαλιά, τρόμου λαλιά,
ρητή κατά το κάστρο.

Πέρα από τη συντακτική μετάθεση στον στίχο του χαραλαμπίδειου υπερκειμένου, εφαρμόζεται, όπως και στο προηγούμενο παράδειγμα, ο μετασχηματισμός της προσθήκης και της αφαίρεσης στον στίχο του σολωμικού υποκειμένου, αυτή τη φορά μαζί με την αντικατάσταση. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί η φροντίδα του Χαραλαμπίδη να μεταφέρει τον ήχο της σολωμικής φράσης "*τρανή λα..ιά*" στο σύγχρονο ποίημά του, αντικαθιστώντας τη σολωμική *λαλιά* με τη δική του λέξη *λαβωματιά*. Σε σημασιολογικό επίπεδο η *τρανή λαβωματιά* του Ιωάννη Γ. Κύπριου μοιάζει να συνοδεύεται από τον

ήχο που βγάζει η σολωμική *τρανή λαλιά* του κύπριου ήρωα, κάτι που του προσδίδει υπέρλογα γνωρίσματα: η λαλιά από τη λαβωματιά του έχει την έκταση (*μακριά..λαλιά*) που έχει ένα άστρο από τη γη, καθώς πέφτει από τον ουρανό (*πεσούμεν' άστρο*), έχει τη δύναμη και την καθαρότητα (*ρητή*) να γίνεται αντιληπτή από τον εχθρό του, τους Τούρκους, και να τους προκαλεί τον τρόμο (*τρόμου λαλιά)*.

Συμπεραίνουμε ότι με τη διακειμενική χρήση σολωμικών λέξεων ο Χαραλαμπίδης μετακινεί τον Ιωάννη Γ. Κύπριο από τον χώρο και τον χρόνο της ιστορίας στον ποιητικό χωρόχρονο του εθνικού μύθου και της αποθέωσης. Εγχείρημα που μας θυμίζει τη δήλωση του ποιητή στην Άντα Κατσίκη Γκίβαλου ότι "ο χωρόχρονος είναι σχετικός, στο μέτρο του ανθρώπου" και ότι χρέος των ποιητών είναι να επαναπροσδιορίζουν τα πράγματα μέσω αναμόρφωσης των λέξεων. "Ο λόγος των ποιητών κοσμογονείται με λέξεις που διεγείρουν αποκαλυπτικά καινούρια γη και ουρανό" (Χαραλαμπίδης, 2019β, 166-167).

Το τελευταίο ποίημα που θα εξετάσουμε προέρχεται από την ποιητική συλλογή *Κυδώνιον Μήλον.* Πρόκειται για το ποίημα "Όπου ο Μπάυρον συναπαντάει τη Θηρεσία" (Χαραλαμπίδης 2006, 63):
Όπου ο Μπάυρον συναπαντάει τη Θηρεσία

Ερχόμενος απάνω στ' άλογό του
με τις κουρτίνες των παραθυριώνε
να φορτσάρουν στον αγέρα της ορμής του
απάντησε την κόρη. Αλλ' εκείνη
δεν είχε πλέον τι να του προσφέρει
(τα ξέθωρα μαλλιά, το ζόρικο φουστάνι,
τα δάκρυά της όστρακα)· και πως
στον κάμπο γιγαντώθη πολιτεία,
σήκωσαν τα πλατάνια, πήραν τους ναργιλέδες,
της βρύσης τα νερά παγιδευτήκαν
χωρίς σημείο αφίξεως – Θηρεσία !

Της κρένει σε γνωρίζω απ' τη λαβή
θρυμματισμένων αισθημάτω.

Η δόλια
κρύβει με βία την τρομερή της όψη·
μες στο στενό που φύλαγαν χαράκτες
μπαίνει και σβηέται, μη και τηνε δει
το μάτι που της τάραζε τους ύπνους.

Αλλά και κείνος τράβηξε τα γκέμια
το στενορύμι της Αγίας Θέκλας
που ΄χε στεγάσει όνειρα κι ελπίδες
αστραφτερών ερώτων· τώρα μένει
μια γκρεμισμένη σκάλα και μεσότοιχοι
με κυρτωμένα ράφια και σανίδια
προς το στηθαίο πλοίων που σαλπάρουν
στην άνω ζωή, αν δεν γίνηκε μαρτύριο
και δεν την έφαγε κι αυτήν η λάμια.

Σεπτέμβρης 2002

Ο Χαραλαμπίδης αξιοποιεί τη ρομαντική ιστορία του ανεκπλήρωτου, πλατωνικού έρωτα του Λόρδου Μπάιρον για την αθηναία δεκατριάχρονη κόρη Τερέζα Θηρεσία Μακρή. Ο πατέρας της Τερέζας Θηρεσίας, γιατρός Προκόπης Μακρής, ήταν πρόξενος της Αγγλίας στην Αθήνα. Η Γεωργούση, σε σχετικό άρθρο της (Γεωργούση 2019, διαδικτυακά) για την ιστορία του ειδυλλίου αναφέρει ότι: "Το αρχοντικό της οικογένειας Μακρή βρισκόταν στην οδό Αγυιάς που μετονομάστηκε αργότερα σε Αγίας Θέκλας, στον αριθμό 14. Τη διώροφη κατοικία αποτελούσαν δύο κτίσματα, που επικοινωνούσαν μεταξύ τους. Η οικία διέθετε αυλή με σιντριβάνι και ένα πηγάδι στην άκρη της, καθώς και μικρό λεμονόκηπο. Ο μεγάλος μαντρότοιχος του περιβολιού εφαπτόταν με τους τοίχους των άλλων σπιτιών. Μετά τον θάνατό του Προκόπη Μακρή, η σύζυγός του με τις τρεις κόρες του αναγκάστηκαν να ενοικιάσουν σε ξένους περιηγητές δωμάτια της κατοικίας τους. Το 1809 ο λόρδος Μπάιρον ενοικίασε μερικά από τα δωμάτια και παρέμεινε εκεί για δέκα εβδομάδες (Χριστούγεννα 1809-Μάρτιο 1810). Η Τερέζα Μακρή, εκπάγλου καλλονής, με αρχαιοελληνικές γραμμές προσώπου, ήταν μόνο δεκατριών ετών, όταν ο Μπάιρον έγραψε γι' αυτήν το γνωστό ποίημά του "Η κόρη των Αθηνών", που κάθε στροφή του τελειώνει με τη φράση "ζωή μου σ' αγαπώ".

Ο Χαραλαμπίδης, αψηφώντας τον ιστορικό χρόνο, επαναφέρει το ρομαντικό ζευγάρι σε έναν απροσδιόριστο, ασαφή χωρόχρονο. Μόνο που η νιότη και των δύο έχει περάσει ανεπιστρεπτί και η συνάντησή τους μπροστά στα συντρίμμια της όψης τους, των συναισθημάτων τους και του σπιτιού που στέγασε τα χτυποκάρδια τους, είναι γι' αυτούς ένα νέο αμήχανο εμπόδιο.

Ήδη στον δεύτερο στίχο του ποιήματος διαβάζουμε: *με τις κουρτίνες των παραθυριώνε*, όπου εντοπίζουμε την ιδιωματική επτανησιακή κατάληξη *–νε* στο τέλος της λέξης *παραθυριών*. Η κατάληξη συνιστά γλωσσικό κώδικα άλλης περιοχής και άλλης εποχής. Πρόκειται λοιπόν, κατά τον H. Plett, για διατοπική και διαχρονική Παρεμβολή (Broich, U. / Pfister, M. 1985, 85) στον γλωσσικό κώδικα του σύγχρονου ποιήματος, που αποτελεί για τον αναγνώστη-μελετητή διακειμενικό δείκτη. Η αναζήτηση σολωμικών διακειμένων ενεργοποιείται και, στον έκτο στίχο του σύγχρονου ποιήματος, διαβάζοντας:

(τα ξέθωρα μαλλιά, το ζόρικο φουστάνι,
ανακαλούμε το σολωμικό λυρικό ποίημα "Εις τον θάνατον του Λόρδ Μπάιρον", και συγκεκριμένα τη στροφή 103 (Πολίτης 2012, 119):
Τα φορέματα εσφυρίζαν
και τα ξέπλεκα μαλλιά,
(κάθε γύρο που εγυρίζαν
αποπάνου έλειπε μια·)

Στο χαραλαμπίδειο υπερ-κείμενο διαπιστώνουμε ότι έχουν εφαρμοστεί οι εξής μετασχηματισμοί: μετάθεση, αντικατάσταση, αφαίρεση και προσθήκη. Αρχικά η συντακτική μετάθεση του λεκτικού αποσπάσματος "*ξέ-α….μαλλιά*", από το τέλος του σολωμικού στην αρχή του χαραλαμπίδειου στίχου, και της σολωμικής λέξης *φορέματα* από την αρχή του σολωμικού στίχου στο τέλος του χαραλαμπίδειου. Μεσολαβούν η αντικατάσταση του σολωμικού *–πλεκ* από το *–θωρ* και της σολωμικής λέξης *φορέματα* από τη λέξη *φουστάνι*. Ακολουθεί η αφαίρεση του σολωμικού ρήματος *εσφύριζαν* και η προσθήκη του χαραλαμπίδειου επιθέτου *ζόρικο*.

Ποιες σημασιολογικές ισοτοπίες του υπο-κειμένου προς το υπερ-κείμενο μπορούμε να αναγνωρίσουμε; Η Θηρεσία του Χαραλαμπίδη λαμβάνει μια υπερκόσμια διάσταση, κινείται στον χώρο και τον χρόνο της αθανασίας και της ηθικής υπεροχής, όπως ακριβώς οι γυναίκες του Ζαλόγγου που συνάντησε ο Μπάιρον να χορεύουν γεμάτες "θεϊκό και τραγικό μεγαλείο" (Παπανικολάου 1986, 385), πριν πέσουν στον γκρεμό. Μάλιστα, η λέξη *ζόρικο*, που προστίθεται στο υπερ-κείμενο, για να

χαρακτηρίσει το γυναικείο ρούχο, εμπλουτίζει και ισχυροποιεί σημασιολογικά[3] και τον σολωμικό στίχο του υπο-κειμένου *Τα φορέματα εσφυρίζαν*, επιτείνοντας την έννοια του τραγικού δυναμισμού και της ανδρείας για το γυναικείο ελληνικό στοιχείο του 1821 στον Άνω Κόσμο.

Συνεχίζουμε με τη δεύτερη στροφή και τον δωδέκατο στίχο του σύγχρονου ποιήματος:
Της κρένει σε γνωρίζω απ' τη λαβή
θρυμματισμένων αισθημάτω.

Αναγνωρίζουμε άμεσα τη φράση "*σε γνωρίζω*" από τον σολωμικό Ύμνο (Πολίτης 2021, 71):
Σε γνωρίζω από την κόψη
Του σπαθιού την τρομερή,
καθώς και τη λέξη "*κρένει*" από τους Ελεύθερους Πολιορκημένους, Σεδίασμα Β΄2. (Πολίτης 2012, 217):
με χίλιες βρύσες χύνεται, με χίλιες γλώσσες κρένει·
όποιος πεθάνη σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει.

Και πάλι ο σύγχρονος ποιητής προσθέτει, αφαιρεί, συμπληρώνει και αντικαθιστά, αξιοποιώντας από σολωμικά υποκείμενα τα στοιχεία που εξυπηρετούν τη δημιουργία του δικού του ποιήματος. Ισχυρότατο σημασιολογικά το σολωμικό "*κρένει*", φανερώνει την επιμονή του Μπάιρον να δείξει στη Θηρεσία, με χίλιους τρόπους, ότι την αναγνώρισε. Συγχρόνως, μεταφέρει στον χαραλαμπίδειο στίχο όλο το ερωτικό φορτίο που εγκλείει το σολωμικό σχεδίασμα 2 των Ελεύθερων Πολιορκημένων: "Ο Απρίλης με τον Έρωτα χορεύουν και γελούνε…". Η δε χρήση της πρώτης φράσης του Ύμνου εις την Ελευθερίαν, *σε γνωρίζω*, ωθεί τον αναγνώστη σε νοερό συσχετισμό της μορφής της Θηρεσίας με τη μορφή της Ελευθερίας. Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι η θέαση της Θηρεσίας από τον Μπάιρον, λειτουργεί απελευθερωτικά, εφόσον και μέσω των *θρυμματισμένων αισθημάτω*, ο έρως εξακολουθεί να υπάρχει, χειροπιαστός (*απ' τη λαβή*), αν και αδιέξοδος (*χωρίς σημείο αφίξεως*-). Αναρωτιόμαστε, ωστόσο, αν και ο ίδιος ο Μπάιρον στο ποίημα του Χαραλαμπίδη είναι ένας άλλος Ελεύθερος και συγχρόνως Πολιορκημένος, λόγω του Έρωτά του για τη Θηρεσία.
Η απάντηση ίσως μας δίνεται στους αμέσως επόμενους στίχους:
Η δόλια
κρύβει με βία την τρομερή της όψη·

Αφού μεσολάβησαν οι ανάλογοι μετασχηματισμοί του υπο-κειμένου, από το "Ύμνος εις την Ελευθερίαν" (Πολίτης 2021, 71):
Σε γνωρίζω από την κόψη
Του σπαθιού την τρομερή,
Σε γνωρίζω από την όψη
Που με βία μετράει τη γη.

Ο Χαραλαμπίδης μας αποκαλύπτει ότι όψη της Θηρεσίας είναι *τρομερή*. Σε μια πρώτη, γραμμική – κατά τον Riffatter πάντα- ανάγνωση, η σημασία της λέξης *τρομερή* μπορεί να είναι μόνο αρνητική, με την έννοια της "ειδεχθούς λόγω γήρατος". Με τη δεύτερη, διακειμενική ανάγνωση, συνειδητοποιούμε ότι η *τρομερή όψη* της Θηρεσίας κρύβει έναν δυναμισμό εσωτερικό, όπως η σολωμική τρομερή κόψη του σπαθιού, και μια *βία* που αντιτίθεται ή συμπληρώνει τον χαρακτηρισμό *δόλια*, αποδιδόμενο από τον σύγχρονο ποιητή.

---

3 "Intertextuelle Beziehungen koennen nicht nur das Bedeutungspotential des Textes, sondern auch dasjenige der von ihm vereinnahmten Proetexte erweitern", σε δική μου, πιο ελεύθερη, μετάφραση: «Οι διακειμενικές σχέσεις μπορούν να διευρύνουν όχι μόνο τις σημασιολογικές δυνατότητες του (μελετώμενου) κειμένου αλλά και εκείνες του επιλεγμένου υποκειμένου του» (Broich, U. / Pfister, M. 1985, 87).

Ποια είναι, λοιπόν, αυτή η "τρομερή" μορφή; Μήπως σχετίζεται με την Αφροδίτη, την "τρομερή θεά", σύμβολο του Έρωτα και της Κύπρου συγχρόνως; Η Λουίζα Χριστοδουλίδου στο βιβλίο της "Όψεις του αρχαιοελληνικού μύθου στην ποίηση του Κυριάκου Χαραλαμπίδη" τονίζει ότι "το ίδιο το είναι της θεάς Αφροδίτης, το ειδικό της βάρος, η βαθύτερη ταυτότητά της, η δύναμη και η ουσία του έρωτα αναδημιουργούν ακατάπαυστα την πολλαπλότητα των διαφορετικών προσωπείων της" (Χριστοδουλίδου 2019, 87). Στη συνέχεια η Χριστοδουλίδου, αναφερόμενη στο ποίημα "Έγχειος Αφροδίτη" από τη συλλογή *Ίμερος* (Χαραλαμπίδης 2019α, 647), ισχυρίζεται ότι ο ποιητής μπορεί να "παρομοιάζει τη θερμουργό πνοή του έρωτα με πολεμική εμπειρία" (Χριστοδουλίδου 2019, 88). Συμμεριζόμαστε τον ισχυρισμό αυτό και θεωρούμε ότι η Θηρεσία είναι ένα από τα πολλαπλά προσωπεία της Αφροδίτης - Έρωτα που μπορούν να βιωθούν τόσο σφοδρά όσο και ο πόλεμος.
Εξάλλου στην τελευταία στροφή του ποιήματος που μελετούμε διαβάζουμε:
Αλλά και κείνος τράβηξε τα γκέμια
το στενορύμι της Αγίας Θέκλας
που ΄χε στεγάσει όνειρα κι ελπίδες
αστραφτερών ερώτων·

Το επίθετο "αστραφτερός" δεν χρησιμοποιείται στη σολωμική ποίηση. Βρίσκουμε ωστόσο το ρήμα "αστράφτει" και "άστραφτε" πολύ συχνά στα έργα του Σολωμού. Ιδιαίτερα στον σολωμικό Μπάιρον και στον Ύμνο το ρήμα "αστράφτει" συνδέεται με τον πόλεμο, αφού περιγράφει τη φωτιά του πολέμου. Στο "Ύμνος εις την Ελευθερίαν" διαβάζουμε (Πολίτης 2012, 77):

Κατεβαίνουνε, και ανάφτει
του πολέμου αναλαμπή·
το τουφέκι ανάβει, αστράφτει,
λάμπει, κόφτει το σπαθί.

Τέλος στο λυρικό ποίημα "Εις τον θάνατον του Λόρδ Μπάιρον", στις Σημειώσεις του Πολίτη με τον υπότιτλο 1) Παραλλαγές από το αρχικό σχέδιο του ποιήματος, διαβάζουμε (Πολίτης 2012, 339):
Νά. Τους Έλληνας ανάφτει
θανάτου ένδοξου τιμή.
Φλόγα μάχης παντού αστράφτει,
κι η γυναίκα απαρατεί

Επομένως, τα *όνειρα κι ελπίδες αστραφτερών ερώτων* του χαραλαμπίδειου Μπάιρον μπορεί να συνταιριάζουν τη σολωμική αστραφτερή φωτιά της μάχης με τον χαραλαμπίδειο έρωτα για τη Θηρεσία.

Από όλα τα παραπάνω οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι η διακειμενική ανάγνωση των τριών επιλεγμένων ποιημάτων-υπερκειμένων του Χαραλαμπίδη, αφορμώμενη από τους σολωμικούς στίχους-υπο-κείμενά τους, ιδιαίτερα τα λεκτικά αποσπάσματα από τον σολωμικό Μπάιρον και τον "Ύμνο εις την Ελευθερίαν", "προσδίδει στα πράγματα τη μεταφυσική τους αχλύ εντός του μυστηρίου της ζωής" (Χαραλαμπίδης 2019, 34), για να χρησιμοποιήσω τα λόγια του σύγχρονου ποιητή. Επιπλέον, εμπλουτίζουν γλωσσικά τα ποιήματα του Χαραλαμπίδη, υπενθυμίζοντας στον αναγνώστη το εύρος και την ποικιλία του ελληνικού γλωσσικού και λογοτεχνικού παρελθόντος μας – μη λησμονούμε και τη σχετική προτεραιότητα που θέτει ο Χαραλαμπίδης εις εαυτόν στα σχόλια τού "Αιγιαλούσης Επίσκεψις": "να πάρεις τη λέξη και να την κάνεις θυρεό προσδίδοντάς της ποιητική αξία και διάρκεια" (Χαραλαμπίδης 2003, 26), καθώς και "Να εγγράφεις στο έργο σου λέξεις (κοινές είτε σπάνιες, αρχαίες, νεότερες, διαλεκτικές) που χτυπάνε την πόρτα σου. Να γίνεσαι σωτήρας τους δεν είναι λίγο" (Χαραλαμπίδης 2003, 27). Τέλος η αναδρομή στο σολωμικό μεταφυσικό, ηθικά και πολιτικά αλώβητο σύμπαν, ενεργοποιεί και μία άλλη διάσταση της ποιητικής του Χαραλαμπίδη, αυτή του αληθινού ποιητή – πολιτικού όντος που "υπερέχει της ιστορίας, καθώς την ερμηνεύει

περισσότερο φιλοσοφικά και με καθολικότερη θέα", "με ένα αίσθημα δικαιοσύνης και αποκατάστασης των πραγμάτων" ως αδέσμευτο πνεύμα που το "τρέφουν οι οραματισμοί και οι ψευδαισθήσεις για έναν καλύτερο κόσμο" (Χαραλαμπίδης 2019β, 43).

Βιβλιογραφία

Αμοιρίδου, Μ. (2020α.) "Μεταδιακειμενικές σχέσεις της ποίησης του Κυριάκου Χαραλαμπίδη με τη σολωμική ποίηση", στην 5η Ημερίδα ΠΤΔΕ Ρόδου (18 Ιουλίου 2020).

Αμοιρίδου, Μ. (2020β.) "Στον κήπο των ηρώων (Ενός λεπτού σιγή στο Μεσολόγγι)" του Κυριάκου Χαραλαμπίδη", *Κοράλλι*, τχ. 25-26, Αθήνα, σσ. 80-88.

Γεωργούση, Μ. (2019) "Τερέζα Μακρή: η όμορφη κόρη των Αθηνών που ερωτεύτηκε ο Λόρδος Βύρων". Ανακτήθηκε από: Τερέζα Μακρή: Η όμορφη κόρη των Αθηνών που ερωτεύτηκε ο Λόρδος Βύρων - Artviews

Κηπιάδης, Γ.Ι. *Ἀπομνημονεύματα τῶν κατά τό 1821 ἐν τῇ νήσῳ Κύπρῳ τραγικῶν σκηνῶν*, Αλεξάνδρεια 1888.

Παπανικολάου, Γ. Ν. (1986α). *Διονυσίου Σολωμού Άπαντα*. Τομ. Α΄. Αθήνα.

Παπαπολυβίου, Π. (2020). "Μάρτιος 1990 – Μάρτιος 2020". Ανακτήθηκε από: https://papapolyviou.com/2020/03/08/martios-1990-martios-2020/

Πολίτης, Λ. (1985). *Γύρω στον Σολωμό: Μελέτες και άρθρα (1938 – 1982)*. Αθήνα.

Πολίτης, Λ. (2012), *Διονυσίου Σολωμού Άπαντα, Τόμος Πρώτος, Ποιήματα*, Ίκαρος, Αθήνα.

Πυλαρινός, Θ. (2009). *Για τον Χαραλαμπίδη: Κριτικά Κείμενα*. Λευκωσία.

Πολυγνώση. Ανακτήθηκε από: http://www.polignosi.com/cgibin/hweb?-A=6304&-V=limmata

Σολωμός, Δ. (2012). *Άπαντα*, επιμ. Λ. Πολίτης. Τόμ. Α΄. Αθήνα.

Σολωμός, Δ. (1999). *Στοχασμοί*, επιμ. M. Peri, Στ. Αλεξίου & Κ. Ανδρουλιδάκης. Αθήνα.

Χαραλαμπίδης, Κ. (20019β). *Εν δορί κεκλιμένος*. Αθήνα.

Χαραλαμπίδης, Κ. (2019α). *Ποιήματα (1961-2017).* Αθήνα.

Χαραλαμπίδης, Κ. (2012). *Ίμερος*. Αθήνα.

Χαραλαμπίδης, Κ. (2009α). *Ολισθηρός ιστός*. Τόμ. Α. Αθήνα.

Χαραλαμπίδης, Κ. (2009β). *Ολισθηρός ιστός*. Τόμ. Β. Αθήνα.

Χαραλαμπίδης, Κ. (2013). *Στη γλώσσα της Υφαντικής*. Άγρα. Αθήνα.

Χαραλαμπίδης, Κ (2006). *Κυδώνιον Μήλον*. Αθήνα.

Χαραλαμπίδης, Κ. (2003). *Αιγιαλούσης Επίσκεψις, Ένα ποίημα και ένα σχόλιο*. Αθήνα.

Χαραλαμπίδης, Κ. (2000). *Δοκίμιν*. Αθήνα.

Χαραλαμπίδης, Κ. (1998). "Ιταλικό βομβύκιο και ελληνική χρυσαλίδα". Ανακοίνωση στο επιστημονικό συνέδριο "Ο Σολωμός και η ευρωπαϊκή παιδεία", 13-15 Νοεμβρίου. Κέρκυρα.

Χαραλαμπίδης, Κ.(1995). *Μεθιστορία*. Αθήνα.

Χριστοδουλίδου, Λ. 2019, *Όψεις του αρχαιοελληνικού μύθου στην ποίηση του Κυριάκου Χαραλαμπίδη*, Αθήνα/Λευκωσία, Επιφανίου.

Broich, U. / Pfister, M. 1985. *Intetextualitaet*. *Formen, Funktionen, anglistische Fallstudien*. Tübingen: Niemeyer.

Genette, G. 2018. *Παλίμψηστα: Η λογοτεχνία δευτέρου βαθμού*. Αθήνα, MIET.

Riffaterre, M. 1980. *Syllepsis*.